

Література

1. Вершловский С. Общее образование взрослых: Стимулы и мотивы / С. Вершловский. – М. : Педагогика, 1987. – 184 с.
2. Красовский Ю.Д. Мир деловой игры: Опыт обучения хозяйственных руководителей / Ю.Д. Красовский. – К., 1986.
3. Кузьмина Н. Предмет акмеологии / Н. Кузьмина. – СПб., 2000. – 186 с.
4. Кулюткин Ю.Н. Психологические проблемы образования взрослых / Ю.Н. Кулюткин // Вопросы психологии. – 1989. – № 2. – С. 5–13.

ШТЕФАН Л.В.

ХАРАКТЕРОЛОГІЧНІ ОЗНАКИ ПОНЯТТЯ “ІННОВАЦІЙНА КУЛЬТУРА”

Традиційно культура відображає всі особливості розвитку людства. Глобалістичні тенденції сучасності призвели до інноватизації суспільних процесів, результатом чого стала поява такого нового явища, як інноваційна культура. Увага до неї активізувалась лише в другій половині ХХ ст., але вже сьогодні вона розглядається як його стратегічний ресурс (А. Ніколаєв). Інноваційна культура як поняття перебуває в стадії методологічного становлення. Зокрема, тривають активні пошуки її місця в культурній ієрархії. Так, одні дослідники розглядають її особливу форму людської культури, що передбачає тісний зв'язок з іншими її формами (О. Попова, Е. Куриленко), інші – як захисний фільтр для культури загальної (О. Козлова, Р. Миленкова); іноді її розуміють як сферу духовного життя людини (Л. Холодкова). Ще більше розмаїття існує в розкритті змістовної сутності поняття. Отже, виникає потреба в певній систематизації, критичному аналізі та визначенні узагальнювальних підходів до тлумачення інноваційної культури як культурологічного феномену сучасності.

Сучасна наука активно досліджує інноваційну культуру як один з механізмів адаптації людини до інноваційного середовища. Сьогодні вона в центрі уваги економістів (С. Биконя, В. Гусєв, Дж. Епштейн, А. Ніколаєв, Б. Санта, Г. Тернквіст, Р. Шелтон), соціологів (Ю. Карпова, Б. Лісін, В. Фокіна), педагогів (О. Аматыєва, Н. Гавриш, А. Герасимов, О. Єфросініна, Л. Єлізарова, О. Козлова, А. Кальянов, І. Логінов, В. Носков, Л. Овсянкіна, Л. Холодкова, В. Чернолес). Це явище науково обґрунтовано в дисертаційних роботах Р. Миленкової, І. Циркуна та інших.

Мета статті – проаналізувати існуючі трактування поняття “інноваційна культура” з метою визначення його характерологічних ознак.

Процеси глобалізації та інформаційний вибух активізували дослідження вчених у напрямі пошуку шляхів існування людини в нових соціальних умовах. Більшість дослідників схиляється до того, що одним з таких шляхів виступає інноваційна культура як принципово новий підхід до організації діяльності особистості.

Поява в культурогенезі інноваційної культури – явище закономірне та історично детерміноване. Так, В. Розін, досліджуючи шляхи вертикального розвитку культури, виявив, що зміни в ній відбуваються тоді, коли “...індивід вичерпує всі свої можливості мислити й діяти звичним способом” [10, с. 258]. Сучасний етап розвитку суспільства спричинив появу саме такого прецеденту. Гасло Ф. Бекона “Знання – сила”, який декілька століть відображав мету освітньої діяльності, трансформувався зараз у новий – “Мислення – сила”. Творчий підхід стає базою успішної діяльності особистості, оскільки забезпечує можливості з її самореалізації й адаптації в швидкоплинних та інформаційно насичених умовах сучасності.

Т. Парсонс, досліджуючи природу культурних універсалій, довів, що домінуюча культура суспільства є складним утворенням, яке підтримує багато людей. Сьогодні можна стверджувати, що домінує саме інноваційна культура. Проведений нами аналіз літературних джерел підтвердив цю тезу, але виявив неоднозначність підходів до її тлумачення. Розуміючи складність питання, його нерозробленість у науці, завдяки діяльності тих учених, у центрі уваги яких воно перебуває, було зроблено спробу критично проаналізувати ті визначення, які сьогодні, на наш погляд, становлять найбільший інтерес у науці.

Згідно із Законом “Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні” [1, с. 44], інноваційна культура є складовою “інноваційного потенціалу, що характеризує рівень освітньої, загальнокультурної і соціально-психологічної підготовки особистості та суспільства в цілому до сприйняття і творчого втілення в життя ідеї розвитку економіки країни на інноваційних засадах”. Ми вважаємо, що розглядати інноваційну культуру як складову інноваційного потенціалу особистості й суспільства некоректно з таких причин. Відомо, що під потенціалом розуміють можливості, що можуть бути використані. Виходячи із цього, треба допустити, що інноваційна культура вже існує в кожній особистості, і тоді завдання полягає лише в тому, щоб її використовувати та вдосконалювати. Викликає питання й результат підготовки до реалізації інноваційної культури, який визначено через компоненти сприйняття та творчого втілення в життя. Чомусь залишився осторонь показник творення інновацій. Але ж без нього означені компоненти не матимуть сенсу, оскільки ні сприймати, ні втілювати буде нічого. Не викликає сумнівів мета формування інноваційної культури, яка розуміється як ідея “розвитку економіки країни на інноваційних засадах”. Цю тезу ми вважаємо основою принципів змін в освітянській політиці. Доки в освіті не будуть створені відповідні умови для формування “інноваційної особистості” (В. Кремень) всі суспільні сфери, в тому числі економічна, будуть розвиватись низькими темпами.

Подальший аналіз виявив відсутність складової творення інновацій і у визначенні О. Амацьєвої та Н. Гавриш, які вважають, що інноваційна культура – це “такий рівень професійності, який виявляється у здатності об’єктивно оцінювати нові ідеї, у готовності творчо освоювати і використовувати в своїй роботі все нове, прогресивне” [2, с. 11]. Отже, автори виділяють лише компоненти *оцінювання, освоєння й використання* (тут і далі виділено нами) всього нового. Цей же недолік знаходимо й у визначенні Л. Холодкової [12, с. 10], згідно з яким інноваційна культура людини – “це сфера її духовного життя, що відображає її ціннісну орієнтацію, яку закріплено в мотивах, знаннях, уміннях, навичках, зразках і нормах поведінки, і забезпечує сприйняття нею нових ідей, її готовність і здатність до підтримки й реалізації нововведень у всіх сферах життя”. Таким чином, тут виділено лише категорії *сприйняття, підтримки та реалізації* нововведень. Слушним є акцент на духовній сутності інноваційної культури. Саме таке розуміння цього явища дасть змогу набути їй статусу ноосферної сили й вирішити глобальні суспільні проблеми.

А. Ніколаєв, підходи якого до питання найбільш обґрунтовані та виважені в науці, визначає інноваційну культуру як таку, що “відображає цілісну орієнтацію людини, закріплену в мотивах, знаннях, уміннях і навичках, а також в образах і нормах поведінки. ... показує як рівень діяльності відповідних соціальних інститутів, так і ступінь задоволення людей участю в них і його результатами” [6, с. 61]. Вчений, на

нашу думку, правильно наголошує не лише на характеристиці інноваційної культури як об'єктивному показникові діяльності будь-яких суспільних структур, але й на особистісному значенні її застосування в практиці тих, хто буде її реалізовувати. Саме ступінь задоволення як від самої діяльності, так і від її кінцевих результатів вважається сьогодні нормою існування людини в інноваційному середовищі.

На особливу увагу заслуговує визначення інноваційної культури, надане А. Постряковим [9], який розуміє під нею “вільне творення нового з дотриманням принципу спадкоємності”. Дійсно, потребує перегляду на новому рівні вимог аналіз існуючих теорій творчості, досвід організації винахідницької та раціоналізаторської роботи з тим, щоб на цьому фундаменті будувати інноваційну споруду засобами інноваційної культури. Ми підтримуємо позицію автора щодо необхідності розробки методологічних та практичних основ формування інноваційної культури з урахуванням найкращих надбань попередніх поколінь.

Деякі автори [5, с. 54; 7, с. 71] тлумачать це поняття через систему цінностей, що відповідають інноваційному розвитку. Аналогічний підхід пропонується і в “Соціологічній енциклопедії” [11, с. 156], де підкреслено, що інноваційна культура – це “складова загальної організаційної культури, колективу, яка охоплює діяльність індивідів (групи, суспільства) з формування інноваційних цінностей, норм, стандартів поведінки з метою активної участі в інноваційних процесах, усвідомлення значущості інноваційної діяльності як об'єктивної повсякденної реальності”. Наголос на аксіологічному компоненті є, безумовно, правильним, але, з нашої точки зору, його можна розглядати лише як одну зі складових інноваційної культури.

Спроба надати узагальнювальний варіант визначення, інноваційної культури була зроблена В. Джелалі [4]. Дослідник розглядає інноваційну культуру як “здатність, тобто спеціальні знання, вміння, бажання, технології, структури для системно і якісно повної можливості колективу, організації, регіону, країни, цивілізації і кожної людини (від керівника найвищого рангу до людини з найнижчим соціальним станом та рівнем освіти) діяти ефективно, відповідально, конструктивно, ініціативно, творчо, доброзичливо не тільки на робочому місці, а й у країні, у світі” [4]. На наш погляд, визначення перевантажено надмірним нагромадженням уточнень основної ознаки інноваційної культури, яку автор визначає як “здатність” і до складу якої вводить нерівнозначні складові, а саме “спеціальні знання, вміння, бажання, технології, структури”. Причому притаманні вони повинні бути всім, починаючи з керівника і закінчуючи цивілізацією. Якщо на особистісному рівні з певними обмеженнями цей підхід ще можна взяти за основу, то застосувати його до більш загального варіанта (зокрема цивілізації) складно. Виникають запитання й щодо конкретизації інноваційної культури на стратифікаційному рівні. Так, автор підкреслює, що нею повинна володіти кожна людина, зокрема з “найнижчим соціальним статусом та рівнем освіти”. Але така увага саме до цього контингенту в узагальнювальном визначенні поняття здається нам надлишковою. Виділені у визначенні діяльнісні ознаки – “діяти ефективно, відповідально, конструктивно, ініціативно, творчо, доброзичливо” значною мірою відображають специфіку загальної культури, а не інноваційної. Далі наголошено на тому, що інноваційну культуру треба виявляти “не тільки на робочому місці, а й у країні, у світі”. Але ж, якщо людина на своєму безпосередньому місці роботи буде керуватись інноваційною культурою як засобом реалізації професійної діяльності, то це автоматично приз-

веде до позитивних змін і на рівні країни зокрема, і в світі в цілому. Тому таке уточнення ми вважаємо надмірним, воно що обтяжує сприйняття наданого визначення. В цілому ж воно є одним з найбільш широких. У ньому зроблено спробу охопити всі аспекти такого складного явища, як інноваційна культура.

Навпаки, занадто вузьким видається нам трактування сутності інноваційної культури в освітній сфері, наведене А. Герасимовим та І. Логіновим, які переконують, що “це багатовимірна система ... рефлексивних здібностей щодо управління самоорганізацією тих, хто навчається” [3, с. 28]. Зведення інноваційної культури лише до рефлексивних здібностей педагога, та ще й у такому вузькому контексті зводить нанівець її сутність. Стає незрозумілим (навіть у такому варіанті) нехтування іншими процесами навчальної діяльності. Можливо, це є результатом Болонських впливів, які посилили інтерес до цих питань. Але розуміти інноваційну культуру в педагогіці лише через рефлексію, до того ж окреслену межами самоорганізації тих, хто навчається, здається нам занадто обмеженим.

У розумінні Л. Овсянкіної інноваційна культура – “це процес і продукт інноваційної діяльності, тобто сукупність того, що інноватор створює і як він це створює” [8, с. 9]. В подальшому автор уточнює це поняття через “синтез компетентності педагога, створеного ним інноваційного продукту й інноваційної діяльності”. На нашу думку, розуміння інноваційної культури як процесу і продукту інноваційної діяльності скоріш відноситься до визначення поняття “інновація”. Не зрозуміло і те, які компетентності маються на увазі. Вважаємо, що більш логічним було б змінити порядок подання двох останніх складових: спочатку навести складову “інноваційна діяльність”, а потім вже згадати продукт як похідний від неї.

Одним з трактувань, яке, з нашої точки зору, достатньо ґрунтовно передає сутність інноваційної культури, є варіант, наданий Р. Миленковою. Автор визначає її як складову загальної культури, “яка становить систему цінностей, знань, норм, умінь та навичок щодо породження та впровадження інновацій, що формуються або розвиваються в особистості впродовж навчання у ВНЗ та забезпечують за певних умов реалізацію їх інноваційного потенціалу в різних галузях, зокрема в майбутній професійній діяльності за фахом” [5, с. 54]. Тут чітко окреслено місце інноваційної культури в культурній ієрархії (складова загальної культури), визначено її зміст через систему цінностей, знань, норм, умінь та навичок, які необхідні від породження до впровадження інновацій, вказано сферу її застосування (у професійній діяльності). Однак ми не можемо погодитись з тим, що час її формування обмежений періодом навчання у ВНЗ. Вважаємо, що інноваційна культура повинна формуватись упродовж усього життя людини. Цю тезу необхідно розглядати як методологічну основу парадигмальних освітнянських змін, щоб на новому рівні переглянути всі ланки освіти, починаючи з дошкільної й закінчуючи системою самоосвіти.

Найбільш методологічно обґрунтованим видається нам визначення інноваційної культури, надане І. Циркуном, згідно з яким інноваційна культура – система, що “включає всю сукупність нормативів (аксіологічних, гносеологічних, перетворювальних і управлінських), що детермінують якість інноваційної діяльності, і виконує такі функції: раціонально-праксиологічну, організаційно-упорядковувальну, описово-пояснювальну, прогностично-управлінську, евристико-пізнавальну та комунікативно-трансляційну” [13, с. 8]. Певною мірою воно найбільш повно

узагальнює попередньо проаналізовані підходи до визначення інноваційної культури й розглядається нами як таке, що найбільше відповідає нашому розумінню.

Отже, проведений аналіз довів, що на сьогодні відсутні єдині підходи до визначення навіть головної ознаки інноваційної культури. Як таку називають і рівень професійності (О. Аматьєва, Н. Гавриш), і систему рефлексивних здібностей (А. Герасимов, І. Логінов), і цілісну орієнтацію людини (А. Ніколаєв). Структурно її розглядають то як складову загальної культури (Р. Миленкова), то як сферу духовного життя (Л. Холодкова), то як процес і продукт інноваційної діяльності (Л. Овсянкін). Але все ж простежується тенденція до сутнісного визначення цього поняття через відповідні інноваційні практики професійної діяльності фахівця [2; 3; 5; 6; 13] та виділення системи цінностей інноваційного розвитку [5; 7].

Наше розуміння інноваційної культури ґрунтується на визнанні її як системного конструкта, системоутворювальним фактором якого виступає гармонійний розвиток особистості. Такий підхід ми розглядаємо як базову основу наших подальших досліджень у цьому напрямі.

Висновки. Глобалізаційні тенденції розвитку суспільства спричинили появу нових шляхів вирішення сучасних проблем. Одним з таких є інноваційна культура, сутнісне визначення якої перебуває сьогодні в стані становлення. Це підтвердив і проведений аналіз основних підходів щодо її визначення.

Визначені тенденції щодо розуміння сутності інноваційної культури як системного утворення дали змогу сформулювати напрям наших подальших досліджень – вивчення інноваційної культури як системного конструкта, що має складну структуру та базується на засадах гармонізації особистості.

Література

1. Закон України “Про пріоритетні напрямки інноваційної діяльності в Україні” // Законодавство України у сфері інноваційної діяльності : зб. законодав. актів, за станом на 1 березня 2005 р. / упоряд. Г.О. Андрощук, М.В. Гаман ; Верховна Рада України. – К. : Парламентське вид-во, 2005. – С. 43–51.
2. Аматьєва О. Формування інноваційної культури педагога / О. Аматьєва, Н. Гавриш // Дошкільне виховання. – 2002. – № 10. – С. 11–13.
3. Герасимов А.М. Инновационный подход в построении обучения (Концептуально-технологический аспект) : учеб. пособ. / А.М. Герасимов, И.П. Логинов. – М. : АПКИПРО, 2001. – 64 с.
4. Джелали В.И. Инновационная культура и проблемы ее освоения / В.И. Джелали // Промисловості міста – інноваційний шлях розвитку : тези доповідей на наук.-практ. конф. – К. : Київська міська державна адміністрація, 2002. – С. 147–152.
5. Миленкова Р.В. Інноваційна культура: методичний супровід формування : навч.-метод. посіб. / Р.В. Миленкова. – Суми : УАБС НБУ, 2007. – 75 с.
6. Николаев А. Инновационное развитие и инновационная культура / А. Николаев // Наука та наукознавство. – 2001. – № 2. – С. 54–64.
7. Носков В. Соціально-психологічні детермінанти інноваційної культури в гуманітарному ВНЗ / В. Носков, А. Кальянов, О. Єфросініна // Соціальна психологія. – 2005. – № 4 (12). – С. 69–83.
8. Овсянкін Л. Інноваційні процеси особистісно орієнтованого навчання у системі вищої освіти / Л. Овсянкін // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2005. – № 5. – С. 7–14.
9. Постряков А.А. Инновационная культура и креативность [Электронный ресурс] / А.А. Постряков. – Режим доступа: <http://www.innovam.ru/kulturainnovack.php>.
10. Розин В.М. Культурология : учебник / В.М. Розин. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Гардарика, 2003. – 462 с.

11. Соціологічна енциклопедія / укл. В.Г. Городяненко. – К. : Академвидав, 2008. – 456 с.

12. Холодкова Л.А. Инновационная культура субъектов профессионального образования: концепция, условия формирования / Л.А. Холодкова // Инновации. – 2005. – № 7. – С. 4–15.

13. Цыркун И.И. Дидактические основы генезиса специальной инновационной подготовки студентов в условиях многоуровневого образования : автореф. дис. ... доктора пед. наук : 13.00.08 / И.И. Цыркун ; Белорусский государственный педагогический университет имени М. Танка. – Минск, 1998. – 32 с.

ШУКАЛОВА О.С.

СПРИЯННЯ ВЧИТЕЛЯ ФОРМУВАННЮ ВИСОКОГО РІВНЯ ПІЗНАВАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА

Актуальність питання вивчення пізнавального інтересу в молодших школярів є безумовною, оскільки він, маючи потужні спонукальні й регулятивні можливості, значною мірою сприяє ефективному становленню дитини як суб'єкта пізнавальної й навчальної діяльності. Слід зазначити, що вітчизняні учені і педагогічні працівники стали приділяти увагу у зв'язку проблемі пізнавального інтересу в дітей з розробкою проблеми активізації пізнавальної діяльності учнів у процесі навчання, формування в них суб'єктної позиції в навчальній діяльності, що передбачає розвиток здатності самостійно керувати нею. Реалізація настільки важливого завдання, на думку багатьох учених, можлива лише за умови стимуляції й зміцнення пізнавального інтересу, що забезпечує реальне становлення дитини як суб'єкта різних видів діяльності. Саме тому в ряді досліджень пізнавальний інтерес розглянуто як провідну мотиваційну тенденцію, що лежать в основі навчальної діяльності, а також як необхідний і значущий компонент її структури [2; 3; 4; 6; 7; 9; 10; 11 та ін.]. Відповідно, пізнавальний інтерес досить широко й докладно досліджували в рамках вивчення мотивації навчання. Головну роль у формуванні пізнавальної мотивації навчання молодших школярів відіграє учитель.

Мета статті – розкрити педагогічні засоби сприяння формуванню високого рівня пізнавального інтересу та розвитку поінформованості щодо психологічного обґрунтування дієвості таких засобів.

Насамперед, розглянемо засади проблемного та розвивального навчання як засоби сприяння розвитку пізнавального інтересу як провідного мотиву в системі навчальної мотивації молодших школярів. Проблемне навчання стимулює розвиток пізнавального інтересу шляхом застосування проблемних ситуацій.

Проблемна ситуація, на відміну від завдання включає три головних компоненти: а) необхідність виконання такої дії, при якій виникає пізнавальна потреба в новому невідомому ставленні, способі або умові дії; б) невідоме, яке повинне бути розкрито у проблемній ситуації, що виникла; в) перспективи учнів у виконанні поставленого завдання, аналізі умов і відкритті невідомого. Занадто важке або занадто елементарне завдання не викличе проблемної ситуації [8, с. 33–34].

Виділяють такі типи проблемних ситуацій, що найчастіше виникають у навчальному процесі [5]:

1. Невідповідність між наявними системами знань учнів і новими вимогами (між старими знаннями й новими фактами, між знаннями більш низького й більш високого рівня, між життєвими й науковими знаннями).